

Leon Halbmillion

(Iz bilježaka »Osam godina u Varšavi«)

JULIJE BENEŠIĆ

U jugoslavenskom poslanstvu u Varšavi zatekao sam dva mlada čovjeka, koji su obavljali službene pisarske poslove. Jedno je bio Slovenac iz Gorice, Francè Punčuh, svršeni dak trgovačke akademije, koji je vodio blagajničke poslove poslanstva kao trgovački referent, a drugi je bio Srbijanac, pravnik Mića Marinović, iz Valjeva, referent za pasoše i vizume, veseljak, koji je, osim službenih poslova, prepisivao (bez honorara) poslanikove nečitljive eseje iz područja estetike i rvaio se sa stilom tako uzvišenim, te su ti eseji ostali nečitljivi i u njegovom prepisu na pisaćem stroju. Čudne je riječi morao odgonetavati, a »ponaosob« zamršene Lazarevićeve rečenice.

Veseli su bili ti momci (kasnije se obojica u Varšavi poženise). Jednog mi dana Mića ispričao, kako se često telefonski javlja neki Halbmillion, navodno jugoslavenski državljani, i želi da dođe u kontakt sa sekretarom poslanstva barunom Dragutinom Kulmerom (koji je sjedio u pokrajnoj sobi), no Kulmer ne će da s njim govori i nikako da ga primi. Taj je Halbmillion, reče, neki gavan, fabrikant šećera, živi ponajviše u Parizu, htio bi da se približi poslaniku, a ne može da dopre ni do sekretara. Sekretar-barun navodno veli, da ne kupuje starih kišobrana, a tim hoće da kaže, da je Halbmillion neki truljar. Francè Punčuh mora da je dolazio u kontakt s tim Halbmillionom, jer mi nekom prilikom – kad smo govorili o mojem naumljenom izdavanju naših književnih djela u poljskom prijevodu – napomenuo, da bi Halbmillion želio dati novčanu pomoć tom izdanju. U prvi čas nisam povjerovao, no Francè je uporno i ponovno to tvrdio i predložio mi, da se sastanem s tim našim zemljakom. Gdje je? Ovaj je čas u Parizu, ali će se vratiti kad se započne jesenja kampanja šećera. Njegova je šećerana – pokazuje mi Punčuh na golemoj mapi Poljske na zidu – tik na ruskoj granici, u Mizoczu, kamo vodi posebni odvojak željezničke pruge. Ta je šećerana

dignuta još godine 1875., kad našeg Halbmilliona nije bilo na svijetu, a ne zna se, kako se domogao tog velikog poduzeća.

4. kolovoza 1930. bio sam u Beogradu. Otišao sam k ministru prosvjete Boži Maksimoviću i rekao mu, da moj boravak u Varšavi ne će imati mnogo smisla, ako se ograniči samo na neka predavanja, lektorat na sveučilištu i na neko društveno »kulturno« zbliženje. Smatram, da moj boravak u Varšavi može imati samo onda neku svrhu, ako se upotrijebi za neki trajniji i ozbiljniji posao, jer za lektora se može poslati i kakav mladi čovjek, možda i student, a za očaravanje varšavskih dama, koje gotovo jedine dolaze na predavanja, prestar sam. Mislim, da bi moja zadaća bila da izdam nekoliko djela naše literature u poljskom prijevodu.

– Dobro! – odgovori Boža Maksimović, nazvan Kundak. – Što mislite izdati?

– Klasična djela. Smail-agu. Osmara ...

– Dobro. Ja ću vam dati pomoć. 40.000 dinara.

– Hvala! Mislim, da ne će trebati. Osim toga, to je malo. U Varšavi živi industrijalac, naš državljani, za kojega sam čuo, da bi bio voljan pomoći ovakvom poslu.

– S tim bolje. Dat ćemo mu orden.

– Zove se Halbmillion. Čudno ime, zar ne?

– To ne smeta. Tko sve nije dobio orden i s kakvim sve imenima!

Otišao sam od ministra k njegovom pomoćniku, mom starom i dobrom drugu iz praških vremena, Nikoli Polovini.

– Čuješ, Nikša, tvoj mi ministar nudi 40.000 dinara pomoći za izdanja naših djela u poljskom prijevodu.

– Koješta! – slegne Nikša ramenima. – Nemamo ni prebite pare.

Nikša se u svoje vrijeme mnogo zalagao, da se riješi moje izaslanje u Varšavu i bio je u sve upućen: i s koliko je zapreka i neprilika i s koliko odgađanja napokon došlo do ostvarenja te moje želje. Zanimao se za sve i veselio se, kad bi što uspjelo.

4. XII. 1930. došao sam, prema telefonskom dogovoru, u 5 sati k Leonu Halbmillionu u njegovu poslovnicu Koncerna Karwice-Ozierany u Chmielnoj ulici 27. Ured je bio u prizemlju dvorišne zgrade. Mračni golemi hodnik, sobe gledaju na dvorište. »Ovaj čas će doći gospodin predsjednik« – reče mi podvornik. I zaista se javio krupan, crnomanjst čovjek od po prilici 50 godina, gustih čupavih crnih obrva nad pronicavim crnim očima, nad mirnim, ozbiljnim usnama gust podšišan crn brk. Ljubazno, s jedva primjetljivim smiješkom, pozivlje me u svoj tijesni kabinet. Čini dojam čovjeka umornog i zaposlenog. Neki se dan vratio iz Londona. Sjedim njemu sučelice iza pisaćeg stola i govorim:

– Kako mi je g. Punčuh rekao, da se vi, gospodine predsjedniče (panie prezesie – to se u Varšavi može reći gotovo svakom malom starijem bolje obućenom čovjeku, jer je tu svatko nekakav »prezes«, makar i časnog suda u preklanjskoj duelskoj aferi), da se vi zimate za moj posao kao delegata Jugoslavenskog ministarstva prosvjete u Varšavi, na-

ročito da vas zanima moj plan oko izdavanja jugoslavenske biblioteke u poljskim prijevodima. Po vašoj želji evo sam došao.

Ispričam Halbmillionu svoj razgovor s ministrom-Kundakom, a on me prekine:

– Koliko rekoste, da vam je ponudio gospodin ministar?

– 40.000 dinara.

– Ja dajem 50.000 dinara.

Časak stane, a onda brzo dometne smiješeći se jedva primjetljivo:

– Jer ja, znate, volim okrugle cifre.

Zapeo sam, iznenađen.

– Dopustite, gospodine predsjedniče, da jedan trenutak ostanem bez riječi. Vaša spremnost zapanjuje me i zahvaljujem vam. O tom ću izvijestiti ministra prosvjete, koji će znati cijeniti vašu darežljivost.

Time sam – eto – nagovijestio orden.

Halbmillion uvidavno zaklima glavom i naslonivši se na stolac počeo pričati o sebi. Rodio se u Bogdanovcima, kod Vinkovaca (kasnije sam čuo, da je rođen u Vinkovcima, no bit će, da on bolje zna), još kao dijete odveo ga je otac u Rusiju s bratom Aronom. U Rusiji je stekao znatan imetak, koji je iza revolucije 1917. izgubio i preko Carigrada se uputio u Pariz, gdje mu je sada sin, 13-godišnji dječak, u tamošnjoj školi. U Poljskoj ima šćeranu nedaleko od sovjetske granice.

Pokazuje mi fotografije te goleme šćerane u Mizoczu. Govori poljski slabo. Svaki čas upliće u govor riječ »w kaźdym-baďż razie« – u svakom – god slućaju (što će mu taj »god«?), a kad ga je nazvao telefon, govorio je ruski, vrlo lijepo, okretno i srdaćno. Zacijelo je govorio s bratom Aronom. U Petrogradu, reće, imao je palaću u Puškinovoj ulici. I tako je svašta i koješta govorio preko jednoga sata.

Uglavili smo sastanak u jugoslavenskom poslanstvu. Tamo će on predati svoj prinos (u okrugloj svoti) za jugoslavensku biblioteku. On sebi zamišlja da valja organizirati kao neki odbor, u kojem će on biti predsjednik (prezes), ja urednik, mali Punćuh blagajnik, a poslanik Lazarević kao neki pokrovitelj.

Međutim poslanik Lazarević nije vjerovao u čiste namjere Halbmiliona, odbio je da bude u toboźnjem »odboru« neki pokrovitelj, da u prostorijama poslanstva primi nekog ųidova, da ga ponudi ćajem i da se angaźira o pothvatu, koji nema nikakve veze s diplomacijom. Nisam spoćetka razumio Lazarevićevo skanjivanje, a najmanje sam naslućivao bilo kakvu fintu u tome, što netko hoće da daće 50.000 dinara, što se nada ordenu, koji će zacijelo dobiti. Lazarević se izgovarao, da ne će da bude neki »dekmantel«, jer mu se ćinilo nevjerojatnim, da netko mirne duše daje toliku sumu zapravo nizašto. Ja se nisam tomu ćudio, jer sam se već bio privikao na tu misao, da će neki naš zemljak dati za »Osmana« novce, toliko sam se u to bio uźivio, da bi mi bilo ćudno, kad bi se bilo drukćije dogodilo. Lazarević je napokon pristao, da Halbmillion dođe 8. XII. u poslanstvo.

– Jer, znate, poloųaj poslanika vrlo je delikatan – rekao mi je na rastanku.

Kad sam to budućem blagajniku, Punčuhu, ispričao, bio je dragi Francé upravo dražestan u svom ogorčenju. On je mlad i još vjeruje u ljude. A barun Kulmer mi reče: – Molim vas, uredite *mi* tu stvar s Halbmillionom! – Nasmijao sam se tomu »mi«.

Sutradan, 6. XII., podnio sam poslaniku Lazareviću akt, koji će se predati Leonu Halbmillionu, kad preda novce, a htio sam time dati Lazareviću formu, da se on lično nizašto ne zalaže i da nije nikakav »dekmantel«. Akt je glasio:

Gospodinu Leonu Halbmillionu, industrijalcu, u Varšavi.

Poslanstvo kraljevine Jugoslavije u Varšavi potvrđuje, da je danas primilo od Vas iznos od 50.000 dinara kao Vaš dobrovoljni prinos za izdavanje jugoslavenskih pisaca u poljskom prijevodu. Taj je prinos uručilo g. Juliju Benešiću, delegatu Ministarstva prosvjete kraljevine Jugoslavije pri ovom poslanstvu, da raspolaze s tim iznosom kao redaktor pomenutih izdanja, koji će u tu svrhu organizirati poseban komitet pod nadzorom kr. poslanika kraljevine Jugoslavije u Varšavi. O novčanom će Vas poslovanju izvješćivati pomenuti odbor u tromjesečnim terminima čim se organizuje, i to putem ovog poslanstva. O patriotskoj i plemenitoj Vašoj gesti izvijestit će ovo poslanstvo jugoslavensko Ministarstvo prosvjete.

Izvolite primiti itd.

Datum.

Potpis.

Lazarević se zadovoljio s ovim konceptom.

Dana 8. XII. telefonirao sam Halbmillionu, da ne zaboravi, da je u 5 sati sastanak u poslanstvu. On kao nije pravo znao, gdje se nalazi poslanikova kancelarija (Aleja Ujazdowska, 33.). Reče, da se ne osjeća dobro, ali da će doći »w każdym-bądź razie«. Zatim je još napomenuo, da je naumio moju akciju proširiti, pa me pita, ne bih li ja preuzeo funkciju redaktora jugoslavenskih djela također i u francuskom prijevodu. On će, veli, dati novce. Zinuo sam od čuda, no odgovorio sam, da tu misao najsrdačnije pozdravljam. Nato on: »Pa onda i u engleskom prijevodu ...«

U $\frac{3}{4}$ na 5 bio sam već u poslanstvu. Sluge rekoše, da je poslanik malo prije izišao. Čudno! Rekoh im, neka spremе čaj za pet osoba, jer će u pet sati biti u salonu konferencija. Sjedim uz kamin i čekam. Uto uđe lijepa i šarmantna gospođa Lazarevićka (doputovala je prekjučer) i zapita me:

– Gdje je Branko?

– Ne znam. Sluge kažu, da je malo prije izišao.

– Čudim se. On mi uvijek najavi, kad izlazi. Sigurno će začas doći.

»Pobjegao je!« pomislim.

Tako je i bilo. U pet sati došao je sekretar poslanstva barun Kulmer, savjetnik poslanstva gracični Dubrovčanin Ivo de Giulli (ovaj čas kao zamjenik poslanika), Slovenac Francè Punčuh, budući blagajnik, a zatim i sam Halbmillion.

Čekamo na poslanika. Čaj je serviran. Halbmillion priča lomljenim francuskim jezikom svoje doživljaje, kako je bježao iz Rusije preko Odese u Carigrad, kako je tamo sa ženom i sinom kurburio i prodavao ženine dragocjenosti, kako je dobio jugoslavenski pasoš i otputovao u Pariz. Poslanika još uvijek nema. Pokazujem Halbmillionu sastavljeno pismo – u francuskom jeziku – kojim se potvrđuje primitak svote od 50.000 dinara. Halbmillion vadi svoju čekovsku knjižicu i – kako je glasila na livre šterlinga – ispiše svotu na 200 £, t. j. 54.864 dinara. Sada sam saznao, da je jedna funta šterlinga = 274.32 dinara. Do danas to nisam znao. Suma dakle ipak nije okrugla.

Ček, koji je glasio na »Légation royale de Yougoslavie à Varsovie« predao sam Punčuhu, kao budućem blagajniku. Akt o primitku uručit će se Halbmillionu sutra, kad se u tekst unese darovana svota u funtama.

Tek u pol 7 došao je Lazarević, kad je mislio, da smo se već razišli. Izenadio se tako, da se nije ni ispričao. Ostali smo sjedeći još jedan sat. Halbmillion je razvio misao, da bi bilo potrebno, da ovaj odbor, koji smo (tobože!) sada stvorili, prenese kasnije svoju akciju i na Pariz, pa da bi trebalo da u tu svrhu ja pođem u Pariz čim izide prva naša knjiga u poljskom prijevodu. Branio sam se i izgovarao, a Halbmillion se čudio. Kad smo u pol 8 izlazili iz zgrade poslanstva, zapitao me, zašto se branim od Pariza? On će dati potrebna sredstva za ta izdanja, kao i sada, i kadgod ustreba – »w každym-badź razie«.

I tako se moglo pristupiti radu oko prevođenja. »Osman« je bio u prvom planu, no kako tobožnji prijevod lavovskog viteza(!) Jerzego Pogonowskoga niti je valjao niti je bio gotov, pristupio sam k poslu oko doslovnog prevođenja »Osmana« za Czesława Kozłowskoga, kao i k prevođenju Mažuranićevog epa za majora Ant. Bogusławskoga. Za prepise i prijevode bilo je novaca dosta.

S Halbmillionom sam se sastajao rijetko. Njegovo pričanje o sebi nije riješilo zagonetnost njegova lika. To, da je nekoć imao zlatni rudnik na Uralu u okrugu Miaski Gorny (ako se tako zove), paromlin u Kijevu, palaču u Petrogradu i Kijevu, da je za rata 1915–1917. bio na čelu ratno-sanitarne službe na fronti od Rige do Odese, da je financijer tvrtke Pathé i Simsé u Parizu, da nosi odlikovanje légion d' honneur – sve to nije bilo tumačem njegove darežljivosti. Nada, da će dobiti orden sv. Save, nije mogla – po mom mišljenju – biti pobudom tolikom oduševljenju za propagandu naše knjige u Poljskoj i u Parizu, pa i u Londonu, kad se on nije nimalo zanimao za književnost. Nešto je zagonetno bilo u tom Halbmillionu.

Kad sam ponovno bio u Beogradu, podnio sam (2. IV. 1931.) predlog ministarstvu prosvjete, da se Halbmillion odlikuje ordenom sv. Save

III. stepena. Javio sam mu to u Pariz (XVI., 4, Avenue Maklakoff). Odgovorio nije ništa. Pisao mi uopće nije nikada ni jedne riječi. Rukopis sam mu vidio samo u potpisu. O književnosti nije nikada progovorio ni jedne riječi, nijednog književničkog imena nije nikada spomenuo. Htio sam saznati nešto više o tom svom meceni. Posredovanjem dvojice Vinkovčana dobio sam ove informacije: Leon Halbmillion rodio je 23. X. 1879. u Vinkovcima (dakle ne u Bogdanovcima?) od oca Marka Halbmilliona i majke Sofije (Gitl) rođene Zeldos, u četvrtoj godini života preselio se u Rusiju, gdje je s bratom Aronom osnovao neke industrije i stekao veliko bogatstvo. Sada je vlasnik šećerane u Mizoczu. Tako je izjavio mojim posrednicima vinkovački nadrabin dr. Mavro Frankfurter.

Kad sam se ponovno vratio u Varšavu, kod prvog me je sastanka zapitao moj mecena:

– Jeste li bili u Vinkoveima?

– U Vinkovcima? Ne. Uopće nisam nikada bio u Vinkovcima, osim za vrijeme rata, kad sam morao dugo čekati na vezu željeznicom, od vlaka do vlaka.

– Ne, ne! Da li ste sada, kad ste bili u Jugoslaviji, bili u Vinkovcima? – uporno pita Halbmillion, a u riječima mu osjećam neku gorčinu, kao da sam mu nešto skrivio.

Zatim reče, da mu je javljeno iz Vinkovaca, da se netko tamo za njega zanima.

Sinulo mi je! Vinkovački je nadrabin dr. Mavro Frankfurter smjesta javio Halbmillionu, čim su moji posrednici zapitali, tko je taj zagonetni Halbmillion. Nadrabinu je možda to bilo sumnjivo, a možda i samom Halbmillionu.

Što sam mu mogao odgovoriti? Zar to, da sam sumnjao u njegove podatke, koje mi je o sebi dao, da sam htio saznati više nego što je on sam o sebi rekao, ukratko: da sam gotovo policajno njuškao, tko je zapravo taj čovjek, koji mi je dao potporu za moja izdanja? Sjetio sam se brzo odgovoru i vedrim glasom, gledajući sa smiješkom u njegovo zabrinuto lice, rekoh:

– Ah! to će biti zacijelo da je netko za Vas pitao nekoga u Vinkovcima, neki moj zlobni i zavidni prijatelj. Vi ste mi doduše zabranili, da vas ne smijem u Poljskoj spominjati kao benefaktora Jugoslavenske biblioteke, no u Jugoslaviji se nije mogla održati vaša anonimnost. Ja sam vas spomenuo u svom izvještaju g. ministru prosvjete, u svom članku, koji je štampan u Zagrebu, ja sam o vama pripovijedao svojim prijateljima u Zagrebu i – moram reći – nisu mi vjerovali. Tvrdili su, da sam ja vaše ime izmislio, da je to neki pseudonim, da vi uopće ne postojite. Ja sam im, braneći se, rekao, da je vaše ime pravo ime, da ste se rodili u Vinkovcima ili u okolici Vinkovaca, a ako ne vjeruju, neka pitaju. Po svoj je prilici netko od mojih prijatelja i pitao nekoga u Vinkovcima (nisam mogao reći: rabina) i zacijelo se uvjerio, da nisam lagao, kad sam o vama pričao. Ne znam, tko bi to mogao biti.

Halbmillion se zadovoljio mojim odgovorom i ponovno mu se lice razvedrilo. Dao mi je svoju fotografiju i zanimao se za svoje odlikovanje.

Putuje u Pariz 14. V. 1931. i želi, da za mjesec dana, kad se vrati, i ja s njim otputujem u Pariz.

– Polazimo 23. ili 25. lipnja nordekspresom, polazimo u 11:55 i stižemo u Pariz za 26 sati.

23. lipnja (1931) vratio se iz Pariza i smjesta me nazvao telefonom. Pita, kako stoji »naša stvar«. Ja sam pod »našom stvari« razumio Jugoslavensku biblioteku, a on – orden. I govorio sam o biblioteci, a orden da se zacijelo nalazi u ministarstvu unutrašnjih djela u Beogradu, budući da je on naš državljanin. (Kakvog smisla to ima? Samo da nešto kažem, a ne znam ništa.) Putuje natrag u Pariz 30. lipnja i pita, kada ja mogu u Pariz? Mogu odmah – rekoh, premda me ništa onamo ne vuče i ne vidim potrebe, da onamo putujem, no to sam zadržao za sebe. Sastat ćemo se preksutra.

Doista, preksutradan, 25. lipnja, izvijestio sam Halbmilliona o potrebama Jugoslavenske biblioteke: za »Nečistu krv« treba 6720 zlt., za »Osmana« 12.720 zlt., za »Gorski vijenac« 2.975 zlt., ukupno 22.415 zlt., a s onim, što mi je dao (8.659 zlt.) sveukupno bi potreba iznosila 31.074 zlota ili preko 200.000 dinara. Dragi naš zemljak na to je šutio. Nije kliknuo: »Ja volim okrugle sume«, nego je rekao, da će novac dati, no koliko, to ne reče. On teše samo o Parizu. Neka mu rastumačim program Jugoslavenske biblioteke za Pariz. Razjasnio sam mu sve mogućnosti vrlo lako. Bio je ushićen. Reče, da će u Parizu organizirati naročiti odbor za Jugoslavensku biblioteku s Poincaréom na čelu! Je li pomahnitao? Navodno putujemo u Pariz između 3. i 5. srpnja.

Šta mi je sve ispričivjedaio, kad sam 30. VI. 1931. bio kod njega od 4 sata do pol 6, to je već slično paranoji. A onda je u pol 7 još došao k meni u stan, jer da »nešto zaboravio reći«. Govorio je po prilici ovako:

– Ja mislim da u Parizu osnujemo ekspozituru našeg odbora za izdavanje prijevoda. U taj bi odbor unišao moj prijatelj Delange (? Delanž), vlasnik »Le petit Parisienna« i »Excelsiora«, pa François Doupe (ili nešto slično), pa Poincaré, a onda bismo zamolili našega kralja, da dopusti, da se taj odbor nazove njegovim imenom. Taj bi odbor bio izdavač, a na knjigama bi bio natpis: Izdanja jugoslavensko-poljsko-francuskog odbora. A kad dobijem orden, recimo sv. Savu III. stepena, onda bi trebalo poraditi da dobijem Jugoslavensku krunu II. stepena. Kad to dobijem, dat ću vam iznos od 100.000 dinara, da ga raspodijelite dobrotvornim institucijama i literatima, prema svojoj uvidavnosti.

Obećao je, da će se u Parizu zauzeti, da »Comédie Française« u Parizu iznese koji naš komad, na pr. Krležine »Glembayeve«, nazvao me svojim rođakom (htjede reći: zemljakom), obećao nagradu za redigiranje Jugoslavenske biblioteke, a za treću knjigu edicija (Nečista krv) da će dati 6000 zlt.

– Kad vi *nalazete*, ja ću dati!

Međutim od Pariza – hvala Bogu! – ništa. Poincaré nije u Parizu. Nego u oktobru! Onda zacijelo.

– Morat ću otkazati sobu, što sam je za vas naručio u hotelu Bristol, to je četvrta kuća od mog stana. Kod mene biste bili na ručku i na večeri, sve je bilo spremno. Ja sada ostajem u Parizu samo šest dana, onda putujem sa sinom na Spitzbergen.

23. X. 1931. bio sam kod Halbmilliona, da ga izvijestim o izdacima i spremljenim stvarima Jugoslavenske biblioteke. O redu nema ni glasa. Čini mi se, da je Halbmillion zaboravio poljski, jer sam uvjeren, da nije razumio sve, što sam mu govorio. Dogovorili smo se, da ćemo se sastati na dulju konferenciju, na kojoj će mi on – kako reče – razviti svoj plan. Što se tiče podupiranja moje biblioteke, to je, kaže on, neznatna sitnica.

29. X. na sastanku očekivao sam taj plan, no on nije ni riječi spomenuo ni o planu ni o Parizu. Govorio sam mu o daljim izdanjima: »Gorski vijenac« – Batowskomu za prijevod 704.75 zł., za Uvod Batowskomu 160 zł., za prijevod Lazarevićeve »studije« o »Gorskom vijencu« 160 zł., honorar Lazareviću za tu »studiju« (kojega valjda ne će htjeti primiti, što bi bilo u redu) 320 zł., za štampu 2.700 zł., svega za »Gorski vijenac« 4.044.75 zł. Za »Nečistu krv« Kozłowskomu za prerađbu i prepis 600 zł., za štampu – 16 araka – 4.800 zł., ukupno 5.400 zł., – za isplaćene račune (koje sam isplatio iz svoga džepa) 550 zł. Moj se Halbmillion zamislio i počeo vrdati: ne bi li se mogla naći jeftinija tiskara. O novcu ni riječi.

Potražio sam ponude varšavskih tiskara, jer mu je krakovska Drukarnia Narodowa preskupa. Napokon sam 4. XI. izmuzao 2.100 zł. za honorare za »Gorski vijenac« i za »Nečistu krv«.

11. XI. pita za »Osmana« i veli, da putuje u Pariz.

28. XI. telefonirao iz Pariza atašeu štampe Marešu pitajući, može li on dobiti poljski orden, budući da će povodom dolaska ministra Marinkovića u Varšavu – radi poljsko-jugoslavenskog kulturnog sporazuma – neki članovi jugoslavenskog poslanstva u Varšavi biti odlikovani Polonijom restitutom. Zašto ne bi bio odlikovan i Halbmillion? Pa on je jugoslavenski državljani, iako nije član poslanstva.

14. XII. Vratio se iz Pariza. Bio je vrlo dobro raspoložen, kad sam mu isporučio »žaljenje« poslanika Lazarevića, što ga nije mogao predstaviti ministru Marinkoviću, kao i to, da je pitanje jugoždene stvar od par dana, dok je orden Polonije restitute za Halbmilliona gotova stvar, čim iziđu knjige. Na moje razlaganje o potrebama biblioteke odgovorio je odgodom, jer mora u svoju šećeranu, a preko Božića će opet u Pariz.

16. XII. Ponovno odgađa i izbjegava govor o novcu.

19. XII. Veli, da će dati još 100 funta (oko 3.000 dinara), ali da štampa ne smije stajati više od 150 zł. po arku. Ordena nema.

20. XII. Predao je ček na 100 funta. Ostatak će – reče – dati naknadno.

9. I. 1932. Telefonirao mi je, da je sinoć stigao iz Pariza.

12. I. Zamolio me, da dođem k njemu. Reče mi, kako bi bilo dobro, kad bi Lazarević zatražio od ministra prosvjete Kojića, da bude odlikovan ordenom sv. Save II. stepena.

13. I. Javlja mi telefonski, da je odlučio s Banque Cantonale Vaudoise (u Švicarskoj) financirati podizanje hotela u Dalmaciji. Zasad je voljan u to uložiti jedan milijun švicarskih franaka, a s vremenom deset milijuna.

14. I. Odlikovanje sv. Save III. stiglo.

20. I. Konferencija. Halbmillion veli:

– Sada je u štampi »Gorski vijenac«. Dobro. Za 14 dana imat ćemo odgovor iz Pariza o našem pariskom odboru. Poincaré je pristao da stupi u naš odbor, koji će se zvati poljsko-jugoslavensko-francuski ili jugoslavensko-poljsko-francuski – svejedno, kojim redom – možda francusko-jugoslavensko-poljski. U odboru će biti Jouvenel i (spominje još nekoliko imena). Vi ćete otputovati u Pariz da organizirate rad i da se to uredi sporazumno s poslanikom Spalajkovićem u Parizu. U Beogradu ili Zagrebu osnovat ćemo isto tako odbor. Sekretar će biti plaćen. Ja ću dati novac za daljnje knjige, ali »Osman« treba da bude izdanje tog odbora, kojemu je na čelu Varšava s vama i sa mnom. Francuske ćemo prijevode izdavati, ali ne moraju biti ista djela, kao za Poljake. A onda će i neki drugi (??) dati novce za to izdanje. Treba da otputujete u Beograd radi toga. I tako dalje. Same besmislice.

9. II. Podrug sada sam razgovarao s Halbmillionom. Već se pred 8 dana prijetio putovanjem u Pariz, a sada mi reče, da će valjda za 8 dana na put. Razlagao sam mu potrebe, obveze, a on na to ništa. Nije ni obećao, da će išta dati, nego je zapitao, ne će li »drugi« dati. Drugi? Rekoh mu, da bez njegova dopuštenja nisam htio tražiti potporu od jugoslavenskog ministarstva prosvjete. On se nato razglagoljao, kako države nemaju sredstava i kako vlada kriza. Zatim je iznio želju da dobije orden sv. Save II. stepena i prigovorio mi, zašto nisam predložio II. stepen, a kako mu je Lazarević natuknuo, da će mu ishoditi rumunjski orden. Zatim je stao ispitivati, kakve su literarne veze između Jugoslavije i Rumunjske. To je već preglupo. Valjda da osnuje nov odbor jugoslavensko-poljsko-francusko-rumunjski? Ili da na rumunjskom izdamo »Gorski vijenac« na njegov trošak »Montaneü coronaü« ili tako nešto?

4. XII. Od 5 do 6 popodne sjedio je kod mene Halbmillion i razgovarao o svom budućem ordenu sv. Save II. stepena. Neka napišem predlog ministru prosvjete i neka u predlogu navedem to i to. Zatim je još dvaput sve to ponovio.

To se odgađanje i cjenkanje nastavlja cijele godine 1933. Orden sv. Save II. stepena stigao je, moja se briga kreće uglavnom oko dovršenog prijevoda »Osmana«. Sastavio sam još 8. prosinca 1932. čitav elaborat, koji mu radi njegove bolesti nisam mogao iznijeti prije 2. siječnja 1933. Naveo sam ovo:

Mnogo poštovani Gospodine Predsjedniče!

Dana 4. lipnja 1932. izvijestio sam Vas o situaciji Jugoslaven-ske biblioteke u popodnevnim satima od 4'15 do 5. Tada sam Vam rekao:

Ja sebi zamišljam komplet Jugoslaven-ske biblioteke u dvanaest svezaka. Prva su tri sveska izašla. Za Poljsku je najvažniji četvrti svezak: »Osman«. Peti (Nečista krv) preveden je, honorar isplaćen, spreman za štampu; šesti (Vojnovičevi Stari grijesi) preveđen je, proviđen uvodom, neplaćen; sedmi (Pop Ćira i pop Spira) napolak je preveden i prepisan na stroju; osmi (Krležin Hrvatski bog Mars) nalazi se u poslu; deveti (Dubravka-Jedupka) preveđen je, honorar nije isplaćen; deseti (Narodne pjesme), jedanaesti (Antologija pjesništva) i dvanaesti (Antologija novela) nalaze se u poslu. Ako primim 15.000 zlotyh, mogu podmiriti dužne hono-rare i štampu »Osmana«, možda i »Nečiste krvi«. Novaca više ne će trebati, jer će »Osman« pokriti troškove šestoga sveska, sedmi osmoga itd., a i predašnji će svesci donijeti neki prihod, pa nam više ne će trebati novaca. Ako Vi, kao predsjednik našega odbora, ne možete baš sada, kad je najpodesnija sezona za štampanje knjiga, jer tiskare nemaju posla, dati potrebnu svotu, molim Vas da dopustite, da se obratim na naše ministarstvo prosvjete, koje će mi omogućiti štampu »Osmana«, ili na privatna lica u Jugoslaviji. Smatram potrebnim, da ubuduće bude na knji-gama naznačeno: izdanje poljsko-jugoslaven-skog odbora iz za-klade predsjednika Leona Halbmilliona, jer je to činjenica i jer nema smisla da se ta istina krije. Ovih dana putujem u Jugo-slaviju i volio bih, da za vrijeme moje neprisutnosti u Poljskoj ude »Osman« u štampu. Korekturu ćemo provoditi gg. Kozłowski i Bogusławski i ja, jer želim da ne bude nijedne štamparske po-greške.

Vi ste tada odgovorili:

— Mislim, da od ministarstva prosvjete u Beogradu ne ćete dobiti ništa, a ako i dobijete, to će biti moguće tek za šest mje-seci budući da administracija funkcionira polagano. Moram vam priznati, da imam mnogo brige s mojom šećeranom i rafinerijom, no cijelo pitanje Jugoslaven-ske biblioteke smatram sporednim u poredbi s mojim velikim brigama. Ali kao što vam je poznato, ja sam poduzeo akciju da proširim naš odbor, da to bude poljsko-francusko-jugoslaven-ski odbor pod mojim predsjedništvom, va-šim uredništvom i pod protektoratom gospodina ministra Laza-revića. U taj odbor trebaju da uđu gg. Paul Boncour, koji je sada ministar, ali ako on ne bude mogao, ili ako ne bude htio, mjesto njega će ući de Jouvenel, zatim Poincaré i Delange, koji treba da otputuje u utorak, 6. lipnja, u Varšavu s deklaracijom te gospode, da li pristaju na sudjelovanje u odboru. Ja, dakako, ne mogu toj

gospodi reći, da odbor nema sredstava. Dat ću, recimo, 100.000 francuskih franaka i vi ćete od te sume moći izvaditi oko 15.000 franaka za štampanje »Osmana«. Nikako ne želim, da itko kaže, da sam primio orden i da sada ne dam više ništa. No ako sve to ne bude moguće, stvar ćemo riješiti u rujnu, jer ja dolazim u Varšavu 10. rujna, a prije toga, oko 20. srpnja, bit ću u Jugoslaviji sa ženom i sinom.

Nakon tog odgovora ja sam oputovao u Jugoslaviju preko ljetnih praznika. Vratio sam se u rujnu u Varšavu i prvo pitanje, koje sam upravio Vama, bilo je:

– Što da radim dalje?

– Dalje raditi! – glasio je Vaš odgovor.

Dalje raditi značilo bi upuštati se u dalje investicije. No to ja nisam učinio. Čekao sam na sredstva, kojih nisam tražio u Jugoslaviji, pošto sam imao Vaše obećanje, da ću sredstva dobiti u rujnu. Odluka je postojala, ali ja potrebnu svotu za namirenje prije angažiranih poslova i za štampu »Osmana« nisam primio ni u rujnu niti sljedećih mjeseci sve do današnjeg dana. Vi ste odgađali uručenje svote na dva tjedna, a onda nakon dva tjedna opet na dva tjedna. Napokon dana 4. prosinca obećaste, da ću potrebnu svotu primiti 6. prosinca. Dakle za dva dana. Onda opet – za nedjelju dana.

Ne znam, možete li sebi zamisliti moje psihičko raspoloženje za vrijeme tog odgađanja, za vrijeme tih razgovora, koji su bili udaljeni od moje (možda umišljene) zadaće u Varšavi – da li Vi sebi možete zamisliti, što su za mene značili komplimenti mecene Jugoslavenske biblioteke i njegova obećanja, i kakav sam imao dojam nakon tih razgovora, koji su se neprekidno ponavljali »dva tjedna«? Zar na Vas nije zaista nikako djelovala moja gotovo sentimentalna i naivna želja, da »Osman« izađe iz štampe na moj rođendan, kad budem navršio 50 godina života, t. j. dana 1. ožujka 1933.? Zar Vi niste znali, da je izgubljeno vrijeme zanaovijek izgubljeno i da su mi ruke bile svezane, jer bih inače već bio pristao na predlog tiskare, koja je silom htjela da uzme u štampu »Osmana« na puku mjenicu s mojim potpisom, na mjenicu, plativu nakon dvije godine? To sam Vam spomenuo, no Vi ste se protivili i niste na to pristali obećavši, da ćete iz svojih sredstava pokriti trošak štampe.

Sada se nalazim u položaju bez izlaza. Obećali ste, da ćete dati potrebnu svotu 15. prosinca. Čekao sam sedam mjeseci, dakle mogu čekati još sedam dana. Ipak moram naglasiti, da ja *moram* izdavati Jugoslavensku biblioteku, koju sam započeo, ona je za mene važnija od svih drugih mojih obveza, moram ju izdavati – da li uz Vas ili mimo Vas!

Sve badava. Halbmillion je opet odgađao i odlazio, vraćao se i fantazirao o tvornici dugmeta, koju će osnovati u Jugoslaviji, o tvornici novinskog i zamoćnog papira, o tvornici vagona za bezbroj milijuna engleskog kapitala, a davao je sve manje i sve rjeđe. Obecavao pokriti štampu moje gramatike, nabaviti mi t. zv. Varšavski rječnik poljskog jezika, a Lazareviću je navodno obećao pokloniti jahtu! Mora da je imao mnogo muke sa svojom industrijom, sakrivao se po hotelima, stanovao čas kod brata Arona, čas u hotelu; poslovnicu premještavao iz ulice Chmielne 27. u Aleje Jerozolimskie 39., pa u Aleju Róż. Na ulici sam ga jednom sreo zabrinutog, izmršavjelog, neobrijanog – no on je uvijek stalno odlagao i stalno obećavao, a zapravo sabotirao moj posao. Hlepio je za novim ordenom, slao me u Beograd, da se blamiram, fantazirao o nekom primanju u Beogradu, možda i o audijenciji kod kralja, i sve tako dok mu nisam u lice istresao sav svoj bijes 24. lipnja 1934., u sukobu, koji bi svatko drugi smatrao prekidom društvenog saobraćaja, no Halbmillion je ostao isti. Nakon devet mjeseci iza tog sukoba, 1. IV. 1935. daje još 500 zł., a kad je vidio, da se u njega više ne pouzdam, da mi dolaze nezvani i netraženi benefaktori – slični njemu, zaboravlja na nova odlikovanja.

Kad je poslanik Lazarević bio premješten u Ankaru, a u Varšavu stigao novi poslanik dr. Prvislav Grisogono, situacija bi za Halbmillionovo novo (treće) odlikovanje mogla biti povoljna, no on je tada sjedio u Parizu i nije se vraćao. Zadnji put mi je telefonirao iz Pariza 29. X. 1935., obećavši, da će se vratiti za 10 do 14 dana. Nije se vratio sve dok sam ostao u Varšavi, t. j. sve do konca srpnja 1938.

Slao sam mu pojedine odštampane arke svoje gramatike, koja se štampala u Zagrebu, u Pariz. U Parizu je imao dvije adrese: poslovnica – Boulevard de la Madeleine 11, telefon – Opera 2728, a privatni stan – 4, Avenue R. Poincaré, telefon – Passy 4349. Molio sam znance, koji su putovali u Pariz, da mu se jave i da ga zapitaju, sjeća li se još svojih obećanja. Tako je Irina Aleksander javila 5. IV. 1939., da je razgovarala s Halbmillionom, a on joj je rastumačio »svoje« stanovište, koje je bilo posve oprečno mome, ali je ipak izrazio želju, da mi se javi telefonski u Zagreb. Obratio sam se i na Slavka Kojka, koji je bio premješten iz Varšave u parisko poslanstvo, a on mi je javio rezultat svog razgovora s Halbmillionom: Halbmillion smatra svoje obveze prema meni likvidiranima pošto mi je poklonio veliki rječnik! To je onaj t. zv. Varšavski rječnik, za koji je platio 190 zł. antikvarno. Ne znam, zašto nije spomenuo, da mi je poklonio i 50 kg šećera.

Onda je došao rat god. 1939. Je li ga poštedio?

Kad mislim na tog zagonetnog čovjeka, ne mogu vjerovati, da je iz pohlepe za ordenima dao – počevši od 8. XII. 1930 do 1. IV. 1935. – ukupno ipak 23.444'60 złotyh. Za te je novce mogao kupiti mađarsko plemstvo.

Čovjek, koji podupire literaturu nepoznatoga mu jezika, koji nije pročitao nijednog retka u onim izdanjima, kojemu je knjiga uopće bila stran instrumenat, koji nije znao ni kako se ja zovem, a davao mi je hiljade i hiljade, – poslao mi je jednom neku čestitku k Novom ljetu, štampanu, a na kuverti je napisao moje ime: Benečić, a drugi put na kuverti, u kojoj je poslao novac, napisao: Benecic – taj čovjek, koji po svoj prilici nije ni u jednom jeziku umio bez pogreške napisati dvije rečenice – bio je mecena Jugoslavenske biblioteke. Bez njega ne bi nikada »Osman« ugledao svijetla u poljskom prijevodu. Nije ni znao, što čini kupujući ordene. A što bi bilo, da nije bilo ordena? Što bi bilo, da nema taštine i ludosti ljudske? Vanitas.

